

DE ZIEL OP TAFEL

Onder deze titel zijn tussen 1987 en 1990 een aantal columns van mij verschenen in het krantje 'Diemensies' van de Groningse Vakgroep Psychologie.

Arno Goudsmit

oktober 1987

Verboden vruchten.

Deze zomer heb ik 'De naam van de Roos' gelezen. Sommige stukken zelfs meerdere malen. Neem nou de liefdesscene, die ergens halverwege het boek beschreven wordt (niet aan het eind uiteraard, want daar gaat het boek helemaal niet over). De jonge monnik weet niet wat hij tegen het meisje moet zeggen, en, goed opgevoed als hij is, komt hij, naarmate de temperatuur stijgt, niet veel verder dan het stamelen van fragmenten uit het Hooglied. Aan de lezer worden geen zogenaamd 'realistische' details medegedeeld. Dat vind ik nou mooi. Als lezer heb ik die details niet nodig om te begrijpen wat er daar plaatsvindt. Sterker nog, ik raakte pas goed ontregeld toen mij door de verteller van het verhaal overwegingen werden voorgezet over de gedachten van de heilige Thomas van Aquino aangaande het gebruik van metaforen. Wat doen dergelijke theoretische opmerkingen in de beschrijving van een vrijpartij? Ze brengen de lezer in de war, en daar gaat het om, want er is niets mooiers dan je eigen verwarring teboven komen op een hoogtepunt van spanning en sensatie. Of houdt u er meer van dat anderen u kalmeren? Ik niet.

Weet u wat een moderne vorm van kloostersex is? Dat is stiekum samen met iemand twijfelen aan computers. Hoe meer de computer kan (thee zetten, banden plakken, neus snuiten, kusjes geven), hoe meer mensen gaan geloven dat je met de computer nog veel verder kunt komen dan kunstjes. Maar wat geen kunstje is: op eigen kracht orde op zaken stellen, als er iets misgaat; dat is andere koek. Als een computer dat zou kunnen, dan is het geen kunstje, maar dan is het echt.

Het doet denken aan de middeleeuwse puzzels over hoe groot en machtig God is: zou hij een steen kunnen maken, die zo zwaar is dat hij hem zelf niet meer kan optillen? Evenzo: kunnen wij een computerprogramma schrijven genaamd 'Uit de war', waarmee de computer op eigen kracht weer verder kan als hij vastgelopen is? Ook als hij vastloopt tijdens het draaien van het programma 'Uit de war' zelf? Waarom kan dat niet?

Niet alleen wordt steeds vaker gedacht dat computers dezelfde dingen kunnen als mensen, maar ook hoor ik steeds meer psychologen zeggen dat mensen ook informatieverwerkers zijn, net als computers. Er worden zelfs computerprogramma's gemaakt die emoties kunnen herkennen van mensen, door op bepaalde trefwoorden te letten. Zo doen wij dat toch ook met elkaar, nietwaar, gewoon op de trefwoorden letten, als je wilt weten wat iemand voelt? Let u even op mijn trefwoorden, ik ben even een emotie aan het doorpiepen. Kom ik al door bij uw seriële poort? Of moeten we even de baud-rate bijstellen? En als iemand anders met zijn output ons programma een keer in de war brengt, dan zetten we gewoon ons eigen programma 'Uit de war' aan, toch? Daar hebben wij van onze lieve heer van binnen een soort escape-knopje voor gekregen, nietwaar? Of we gaan naar de gedragspeut, en we tanken een programmaatje dat hij voor ons klaar heeft liggen, keurig op maat, zoals dat hoort binnen een moderne bureaucratie. Of we gaan naar de cursus-heap, en we loggen in op een van de vele fascinerende cursussen die u ook dit jaar wederom in de studiegids aantreft.

Als u het leuk vindt om een dezer dagen eens een psycholoog te irriteren, vraag dan eens vriendelijk of zijn favoriete theorie over menselijk functioneren óók betrekking heeft op zijn eigen gedrag wanneer hij aan zijn theorie zit te sleutelen. Maar pas op met grapjes, want ook tegen de regels van de nieuwe godsdienst kan men beter alleen in het donker zondigen.

november 1987

Badwater.

Een bekend Gronings deskundige op het gebied van menselijk leed vertelde mij het volgende: "Bij ons in het laboratorium voor experimentele Daseins-analyse zijn we er met onze nieuwe proefopstelling laatst in geslaagd om vrij-zwevende brokjes wijheid te isoleren en te analyseren in componenten van liefhebbend-met-elkaar-in-de-wereld-zijn. Je hebt er geen idee van, hoeveel Dasein er bij zo'n proef vrijkomt! Daarom doen we het nu alleen nog maar in vitro, met afzuigkap. Anders is het gewoon veel te riskant."

Ik was diep onder de indruk. Die psychotechnenuten stonden toch maar weer voor niets, tegenwoordig met al die moderne apparatuur. En ik altijd maar denken dat brokjes wijheid telkens wegglijpen, wanneer je ze probeert te vangen. Laatst nog was ik met een goede kennis een stukje aan het fietsen, zegt hij ineens: "zijn wij eigenlijk niet belangeloos en begeertevrij fietsend-met-elkaar-in-de-wereld-aan-het-zijn?" Nu kon ik gelukkig gemakkelijk wegsprinten, maar toch, het was op het nippertje. Hoezo nippertje? Was het dan niet waar? Hoe zal ik het zeggen: sommige dingen kunnen nou eenmaal niet onder woorden gebracht worden, zonder dat er iets wezenlijks kapot gaat, wegglijpt, zo u wilt. Kent u dat?

Kent u dan ook de discussie rondom wat in Groningen het 'gewapend oordeel' wordt genoemd? Bent u er ook reeds van overtuigd geraakt dat uitspraken over personen het meest 'wetenschappelijk' kunnen worden gedaan met behulp van geijkte meetinstrumenten? Opvallend aan deze discussie (die eigenlijk 'clinical versus actuarial' heet) is dat het een thuiswedstrijd is voor de actuariële partij, de aanhangers van het gewapende oordeel. In deze wedstrijd worden de thuisspelers namelijk bijna niet gehinderd door irritante overwegingen van kentheoretische aard. De cijfers moeten aantonen dat de cijfers beter zijn dan de letters. Men gaat er ondertussen van uit dat de wereld zo ongeveer wel hetzelfde blijft als er even tussendoor een metinkje wordt verricht. Lijvige werkjes op het gebied van storend en niet-storend meten worden hierbij weliswaar gulzig verorberd, maar toch gaat het daar niet helemaal om. Ok., zegt men, laat het plaatje dat we krijgen een beetje vertekend zijn, we rekenen de meetfout er wel uit. Een kwestie van itereren en titreren. De spelers van de tegenpartij daarentegen hebben het meteen al veel moeilijker. Niet alleen joelt het publiek ze uit, maar ze moeten, liefst kwantitatief, aantonen dat sommige dingen niet gemeten kunnen worden zonder dat er iets wezenlijks kapot gaat, wegglijpt, zo u wilt. De uitslag van de match kent u. De partij van de 'wetenschappelijkheid' heeft gewonnen. Tegenwoordig weet elke zichzelf respecterende jup dan ook wat spss is ('doe alle options en statistics maar, je weet nooit of er nog iets moois tussen zit'). Alleen een paar fenomenologen en andere gelovigen, tot in de uithoeken van de faculteitsgebouwen weggebezemd, prevelen nog iets over ontmoeting en betekenis. Maar ze worden niet meer gehoord, want hun neuzelend gebeuzel bevat weinig aanbevelingen voor betrouwbaarheid en validiteit.

"Maar", zult u tegenwerpen, goed wetenschappelijk opgeleid als u bent, "de moderne psychologie is nu eindelijk op weg een harde wetenschap te worden, net als eeuwen geleden de natuurkunde. De psychometrie bloeit. We komen nu die kinderziekten te boven. En dat was niet gelukt als we waren blijven steken in fenomenologische reducties en reflecties." Dank u zeer, maar weet u dan iets van de meetproblemen waar de moderne natuurkunde tegenwoordig vol van is?

Als u vindt dat u dat niet hoeft te weten, stop dan hier. De rest van deze kolom zou u maar teleurstellen. U zou iets lezen over objecten die niet gemeten kunnen worden, zonder dat er iets wezenlijks kapot gaat, wegglijpt, zo u wilt. U zou moeten aanzien dat de moderne natuurkunde nog geen bevredigende theorie heeft over wat 'metingen' eigenlijk zijn, omdat daarvoor het 'glijp'-probleem nog te glibberig is. Erger nog, u zou vernemen dat de complicaties die hierdoor optreden, in de natuurkunde juist niet worden weggewoven als fenomenologisch gezeur (zoals u in de psychologie dat altijd zo prettig kunt doen) maar dat ze juist van centraal theoretisch belang worden gevonden.

Waarom leren studenten psychologie hier niet over? Omdat deze meetproblemen niet passen bij de gangbare methodologische gedachten in de psychologie over het gewapende oordeel en over kennis der eerste natuur, alsmede andere zaken waar wij nogal aan gehecht zijn (en die terug gaan op een optimistische 19e eeuwse mechanica). We willen nog steeds van de psychologie een frisse vrolijke wetenschap maken. No nonsense. Het lijkt wel alsof we elkaar beloofd hebben dat alles gemeten kan worden, en dat het anders geen wetenschap is.

Meetproblemen zijn hooguit van technische aard, en zijn geen wezenlijk kenmerk van datgene waarvoor we ons interesseren. Datgene wat door de afzuigkap van onze zelfgenoegzaamheid wegglijpt, is wetenschappelijk afval, en zal hooguit elders voor milieuproblemen zorgen. Wij zitten goed, gelooft u ook niet?

januari 1988

LIEFDEWERK.

"Lieben und arbeiten", sprak de oude Sigmund F. te W. eens, toen men hem vroeg naar de essentie van geestelijke gezondheid. Het verzoenen van de tegenstrijdige eisen die lustprincipe en realiteitsprincipe zoal stelden, ja dat was het wel in die dagen. Nu ben ik persoonlijk dol op liefhebben en werken, en zeker op de primaire en secundaire processen die daarmee gemoeid zijn, maar met het onderscheid tussen beide processen heb ik toch af en toe wat moeite. Dat zit hem er niet in dat het om psychoanalytische begrippen gaat, en dat ik daarvoor als post-moderne jup te goed ben opgevoed. Nee, het gaat er om dat dromen (primair processen) wel degelijk in de werkelijkheid (secundaire processen) voorkomen, en omgekeerd dat de werkelijkheid wel degelijk in dromen voorkomt. Ook wanneer u liever over nul-hypothesen praat dan over lustprincipes, dan nog gaat het er om dat twee dingen met elkaar vergeleken zouden moeten worden: de droom van de onderzoeker (de hypothese) en de harde werkelijkheid (de meetresultaten). Is dat echt zo? Gaat het echt om zo'n vergelijking? Is dat de harde werkelijkheid van de onderzoekspraktijk, of is het de droom van een wetenschappelijke partij-ideoloog?

U begrijpt al waar ik naar toe wil: het onderscheid tussen droom en werkelijkheid zou wel eens een droom kunnen zijn, en de werkelijkheid zou wel eens kunnen zijn dat dit onderscheid niet bestaat. Denkt u maar eens aan al die onderzoekers die pas na afloop, als hun data verzameld en geanalyseerd zijn, gaan zitten nadenken over datgene waar het hun eigenlijk om te doen was geweest. Pas dan maken zij dus eigenlijk het onderscheid tussen hypothese en uitkomst, maar zoals u weet mag dit niet hardop worden gezegd, en worden de meest fraaie geschiedvervalsingen afgeleverd onder de naam 'onderzoeks-verslag'. Neem bijvoorbeeld het boekje 'How to lie with statistics'. Het kan u onschatbare diensten bewijzen bij het herschrijven van het verloop van uw onderzoek, zodat het dan net lijkt alsof u vanaf het begin al de meest verantwoorde gedachten had over uw variabelen (u weet wel, die dingen waar u achteraf altijd zo'n spijt van had), en over uw hypothesen (u weet wel, die dingen die u dan achteraf verzoon om het nog ergens op te laten lijken).

Volgens mijn favoriete filosoof Maturana, een Chileen die via biologie en cybernetica tot een kentheorie kwam, is het onderscheid tussen illusie en perceptie een constructie achteraf. Pas wanneer er dingen gebeuren die we niet meer begrijpen, gaan wij over tot het diskwalificeren van sommige van onze waarnemingen en oordelen, en zeggen we: het moet een illusie, vergissing, droom etc. geweest zijn. We construeren op deze wijze een onderscheid, en we doen vervolgens alsof dat onderscheid allang bestond. Ja, zo deed Mozart dat ook: "die symfonieën", zo zei hij wel, "die hoef ik alleen maar neer te schrijven, ze waren er al". En de oude Aristoteles meende ook dat een vorm (bijv. van een boom) al bestond, voordat deze in stof tot uitdrukking werd gebracht. Zo ook denken we dat droom en werkelijkheid al bestonden, voordat we ze uit elkaar gerafeld hadden, en zo 'dromen' we er ook van, onze wetenschappelijke hypothesen los te kunnen zien van onze empirische resultaten.

Onze vraag is derhalve: hoe komt het dat wij wij als onderzoekers zo aan het onderscheid hechten tussen droom/hypothese en werkelijkheid/meetresultaten, zozeer dat een groot deel van de wetenschappelijkheid van onze methoden bestaat uit systematische vervalsing van onze onderzoeksverslagen? Hierop is het antwoord dat dit voor ons een nieuw middeleeuws dogma is geworden, en dat Descartes, de grote dogma-vreter van de 17e eeuw, onze nieuwe Aristoteles geworden is. Ons nieuwe dogma heet nu 'methode', en deze bestaat er in dat we onszelf en onze gedachten onderscheiden van de rest van de wereld. Wij en onze gedachten zijn binnen, en de rest is buiten. Aan de buitenwereld kan en moet getwijfeld worden, maar niet aan dit verschil tussen ons en de wereld. Dat is taboe. Wat zou er dan gebeuren? We zouden het onderscheid tussen onszelf en de wereld kwijtraken, we zouden ons moeten overgeven aan een wereld waarvan we de controle niet langer meer opeisen. Dat zou liefde zijn, in plaats van arbeid. Inderdaad, er scheelt nog heel wat aan onze wetenschappelijke gezondheid.

maart 1988

Computervirussen, psychotherapie en vieze handen.

Een gewetensvraag: zou u het niet eens leuk vinden om een computervirus uit te vinden, waarmee u de onderzoeksdata van anderen de soep in kunt helpen?

Laatst zat ik met een bijzonder aardige en bijzonder rechtlijnig opgevoede collega te lunchen in mijn favoriete Groningse café. Ik vertelde hem dat volgens mij een psychotherapeut zich door de problemen van zijn client moet laten infecteren, net alsof het een virusziekte is. Pas als de therapeut zelf ook aan den lijve gaat voelen hoe het probleem in elkaar zit, pas dan kunnen ze met elkaar een geschikte virus-vreter ontwikkelen. Verder had ik zo gedacht dat een onderzoeker die de processen in een psychotherapie wil begrijpen, zichzelf op een vergelijkbare wijze dient te laten 'infecteren' door datgene wat hij wil weten.

"Maar wat zijn dan je data?", vroeg mijn kameraad vol ongeloof, "wat probeer je nou precies te meten?". Tja, daar zat ik met mijn goede gedrag. Was ik nu maar data gaan vernielen op het instituut bij ons om de hoek, dan had ik tenminste nog kunnen lachen. "Data zijn ook maar sociaal gedefiniëerde constructen", overwoog ik nog, maar ik zag al dat ik dat bij hem niet hoefde te proberen. "Waar komt het dan concreet op neer?", hoorde ik hem zeggen, maar het was al te laat, want daar kwam alle preisoep opnieuw voorbij.

Vicieuze cirkels draaiden mij voor de ogen: "Metingen maken data. Data maken je onderwerp concreet. Dus metingen maken je onderwerp concreet." Ik ijld. En in de andere draairichting ijld ik: "Meetbaarheid krijg je door concreetheid. Concreetheid krijg je door data. Dus meetbaarheid krijg je door data".

"En wat neemt een onderzoeker dan waar, wanneer het hem voor de ogen gaat draaien?", galmde het door de luidsprekerboxen. Ik raakte in de war. "Als je zelf in de war raakt, waar blijf je dan nog als onderzoeker?", zong het hele café in koor. Maar het interesseerde mij allemaal niet meer. "Bestaat er dan nog wel verschil tussen werkelijkheid en droom, objectief en subjectief, feit en interpretatie, ding en symbool, of interesseert het je allemaal niet wanneer de mensen buiten in de Poelestraat joelen wat jij binnen in je hoofd hebt zitten?", joelden de mensen buiten in de Poelestraat. Inderdaad, als de mensen op straat al weten wat ik in mijn hoofd heb, hoe zou ik dan nog verschil tussen buiten en binnen kunnen maken?

Welnu, datzelfde onderscheid valt weg in een psychotherapie, wanneer er gepraat wordt over de manier waarop er gepraat wordt. Datgene wat de client zegt, en datgene wat er in de zitting gebeurt, gaan dusdanig veel op elkaar lijken, dat de client deze beide niet langer uit elkaar kan houden. De therapie gaat dan over zichzelf.

Hetzelfde gebeurt ook bij een virusinfectie in een computer. Datgene wat in het programma beschreven wordt, en datgene wat de computer vervolgens doet, heeft betrekking op de reproductie van het virusprogramma zelf. Het programma gaat dus over zichzelf. Dit soort vermenging van inhoud en vorm, ofwel van programma en uitvoering, ofwel van gedachten en gedragingen, is voor een therapieonderzoeker niet goed te begrijpen, en zeker niet zolang hij genoeg neemt met een batterij meetinstrumenten om data uit een therapie af te tappen.

Dataverzamelen is vaak een manier om geen vieze handen te hoeven maken, een soort handschoen tegen infectie. Maar een onderzoeker is geen tandarts of politieagent. Hij zal zich, net als een diepzeeduiker in een spelonk, in de meest onmogelijke bochten moeten wringen. Om de logische knopen van een bepaalde therapie te leren kennen, moet hij er eerst in verstrikt zijn geraakt. Pas als hij ervan in de war raakt, kan hij zijn eigen verwarring gaan onderzoeken alsof het een infectie was. Pas dan kan het gebeuren dat hij een vruchtbaar spoor te pakken heeft.

En wat zijn dan mijn data? Ach weet u, ik heb een computervirus onder de leden, dat ze voor mij maakt. Kijkt u maar uit met mij dat ik u niet besmet.

mei 1988

Van liefde, landkaarten en logica.

Een van de meest vrolijk makende boeken in de psychoanalytische literatuur is wel de verzamelde briefwisseling tussen Freud en Jung. Deze heren waren het in een aantal theoretische opzichten dusdanig met elkaar oneens, dat zij een breiwerk van boze brieven aan elkaar schreven, waarin de een de ander uitlegde hoezeer diens persoonlijkheid gestoord was, welke verkeerde gedachten hij had, alsmede hoe het zover had kunnen komen. Hierbij gebruikten zij hun eigen theorie ter verklaring van de de ander's "gestoorde" theorie.

Ook kende ik een paar jaar geleden een zeer geleerde auteur van dikke boeken, die als een gefrustreerde automaat tekeer ging, telkens als het gesprek over psychoanalyse ging. Waarom? Omdat de psychoanalyse volgens hem de mens zou reduceren tot een gefrustreerde automaat. Maar ja, hij had dan ook een moeilijke jeugd gehad. Is dit een bewijs voor de universele geldigheid van de psychoanalyse? Natuurlijk niet. Het illustreert alleen dat het gedrag van een criticus soms uitstekend verklaard kan worden door de theorie waartegen hij protesteert. En dat betekent dat er geen vaste ankerpunten zijn, waaraan je je als wetenschapper kunt vastklampen. Telkens kan het gebeuren dat iemand jouw solide manier van denken ontmaskert als 'een typisch geval van huppeldepup'.

Sinds Bateson en Watzlawick is er door psychologen heel wat afgeleuterd over paradoxen en (meta)niveaus. Een bekende kreet luidt dat de landkaart niet het land zelf is. Oftewel: praten over iets is niet gelijk aan het ding zelf. Maar ik houd er een probleem aan over: zou er niet iets kunnen zijn, dat identiek is aan zijn eigen afbeelding; bijvoorbeeld een landkaart die een kaart van zichzelf is? Anders gezegd: we nemen een verknoopt Droste-effect, compleet met een juffrouw op een blikje, waarop weer een juffrouw staat; maar dan wel zodanig dat de tweede juffrouw hetzelfde exemplaar is als de eerste, en niet een plaatje ervan. Een verknoping van niveaus. Kan dat niet? Waarom niet? Omdat u het niet kunt begrijpen? Omdat het niet mocht van Russell? Kunnen er dan alleen dingen bestaan die u kunt begrijpen? Of moet u zwijgen over de dingen waarover u niet kunt spreken?

Neem nou de liefde. Begrijpt u dat? Geeft niet. U heeft daar tegenwoordig immers toch geen tijd meer voor, met al die tweefasen-structuren. In plaats daarvan heb je tegenwoordig Paolo Conte: muziek met een melancholie alsof je de hele nacht saxofoon hebt moeten spelen in een striptent, tegen studiepunten dan wel te verstaan. Maar goed, de liefde. Begrijpt u er iets van? O ik ben zeker te romantisch, het is niet wetenschappelijk meer op deze manier? Wat ik bedoel is dat er dingen zijn die we niet begrijpen, maar die toch wel bestaan; misschien zelfs wel dankzij het feit dat we ze niet begrijpen. En ik denk bovendien dat juist zaken als liefde ook zo'n verknoopte logica hebben, zoals ik hierboven met het Droste-blikje beschreef.

Het enige criterium voor liefde is dat het als liefde wordt ervaren door de betrokkenen, of het nu gaat om erotiek of niet. Maar als we, getrouw aan onze tekstboeken, een ervaring opvatten als een afbeelding van iets in de werkelijkheid, dan zou er liefde in de werkelijkheid moeten bestaan, ook al ervaren we die niet. U kent het vast wel: iemand die u, met redenen omkleed, probeert uit te leggen hoeveel hij of zij wel van u houdt, en dat u een grote vergissing zou maken door dat niet zo te voelen.

Welnu, misschien bent u ervan overtuigd dat u voor uzelf wel kunt uitmaken of u zoiets voelt of niet, en dat u niet iemand anders nodig hebt om u uit te leggen wat u moet voelen. Maar als dat zo is, dan is uw gevoel helemaal geen weergave van iets in de werkelijkheid, maar een weergave van zichzelf! De kaart is zelf het landschap, en de geliefden genieten van hun eigen maalstroom, waar ze in meegezogen worden, in plaats van dat ze in bed liggen te discussieren over hoe ze het bedoeld hadden. Wat we nodig hebben is een logica van ons eigen falen om dit soort logische knopen te begrijpen.

Maar ja, zo lang we de wereld objectief willen bestuderen, tot die tijd zullen we nooit te weten komen hoe we die vreselijke homunculus kunnen kwijtraken, die naar de televisie in onze hersenpan zit te kijken, terwijl hij zich afvraagt hoe hij die vreselijke homunculus kwijtraakt..., etc. Weet u, het verschil tussen objectief en subjectief is dat dit verschil alleen subjectief is, en objectief gezien helemaal niet bestaat.

"Your love is my love", hoorde ik Nina Simone laatst zingen, maar als psycholoog dacht ik meteen: hoe weet je dat nou trut, dat kan je toch nooit zomaar op de plaat zetten zonder gewapend oordeel; stel je voor, dat je je vergist!

juni 1988

ZELFGENOEGZAAMHEID

Iemand zei eens op een afscheidsreceptie van iemand anders: "ik ben nu 43, en als de VUT naar 55 gaat, dan hoef ik hier nog maar 12 jaar te werken". Zeg niet dat dit bizar is. Het schijnt zelfs dat op sommige kantoren de mensen in minuten hebben uitgerekend hoe lang het nog zal duren tot ze met pensioen mogen. Elke volle werkdag gaan daar dan zo'n lieve 480 minuten vanaf; bijna een reden om full-time te gaan werken. Wat blijft er van het leven over? De pauzes, de avond, het weekend, de vakantie. Vaste dienstverbanden lijken vooral ideaal te zijn voor de spijsvertering.

Deze en andere gedachten gaan mij door het hoofd, wanneer ik mijn zoveelste naderende afscheid overdenk van deze noordelijke metropool, en ik mijn kansen taxeer dat een goede geest ook ditmaal weer een potje met geld ergens onder een stapel formulieren aantreft. Maar ja, het was mooi, hoe dan ook, en mijn dank gaat naar allen die daarvoor hebben gezorgd.

U ziet het al: vandaag hebben we een existentiële onderwerp bij de kop. Nu eens niet dat gezeur over logische knopen, binnen- en buitenkanten, psychotische ervaringen, objectief en subjectief, computeronzin. Nee, vandaag gaan wij het hebben over zelfgenoegzaamheid.

Nu moet u weten dat ik dol ben op persoonlijkheidskenmerken. Als ik de kans krijg dan draai ik nog wel eens een frequencys of een crosstabs van een bestandje met traits dat ik van mijn vroege jaren heb bewaard, en dan kan ik vol vertedering kijken naar de schattige value labels van die dagen. Those were the days.

Sociaal psychologen hebben ergens in de jaren zestig de stap gezet om het benoemen van persoonlijkheidskenmerken te gaan zien als sociale verschijnselen. Niet meer: hoe zit hij in elkaar? Maar wel: wat zeggen andere mensen van hem? Deze gedachte is verwant aan het zogenaamde actor-observer onderscheid. U kent dat wel, en u heeft er al genoeg pap van binnengekregen. Maar wat ik nou interessant vind, dat is dat iemand die zo'n attributie pleegt zoiets van zichzelf helemaal niet in de gaten heeft. Terwijl hij ondertussen in alle onschuld meent een waarheid over iemand anders te verkondigen, pleegt hij in werkelijkheid een attributie, die meer over zichzelf zegt. Maar is dat zo? Wie zegt er dat dat in werkelijkheid zo is? De psycholoog zegt het. Dus mijn probleem is: zeggen dat iemand een attributie doet, is zelf ook weer een attributie.

Nu is het einde zoek. Er is geen laatste waarheid meer, want telkens kan er iemand anders gaan roepen: 'dat zegt iets heel speciaals over jou, dat jij zoiets over anderen denkt!'. En dat is ook wat er vaak gebeurt: psychologen die elkaar's oordelen relativeren. Een voorbeeld daarvan is de briefwisseling tussen Freud en Jung, die ik de vorige keer noemde.

De gebakken peren zien er vandaag dus zo uit:

- ofwel alles wat een persoon over iemand anders zegt of denkt is een attributie in de ogen van een waarnemer; dit geldt dan evenzeer voor deze waarnemer zelf; (deze visie wordt wel 'kritisch' of 'relativistisch' genoemd)
- ofwel alles wat een persoon zegt of denkt is per definitie waar, zolang hij het zelf gelooft. (deze visie staat te boek als 'solipsisme')

De oplossing die de psychologie voor deze tegenstelling heeft gevonden, is aldus:

OVERAL IS WEL IETS VOOR TE ZEGGEN EN DE POET WORDT NAAR GEWICHT VERDEELD.
Gepleegde attributies worden zowel een eigenschap van actors als van observers. Eventueel een interactie-effectje erbij, en klaar!

En weet u wat ik daarvan vind? Dat er op die manier geen andere schoonheid meer overblijft dan die van de layout van de uitdraai. Hoe kan ik nog iets begrijpen van psychologie, als er alleen nog maar parameters gefit hoeven te worden in mijn modelletje?; als begrip van de methode van onderzoek de plaats inneemt van inzicht in het onderwerp? Met 'verklaren' bedoelt men in sommige kringen alleen nog maar: zoveel mogelijk variantie zien te dumpen. Maar men begrijpt allang niet meer wat men daarmee 'verklaart'. Wat een leed in de provincie!

Lang voordat onderzoekers in de gaten kregen dat er steeds meer bureaucratie in de universiteiten binnensloop, hebben ze zelf hun vak al uitgeleverd aan de meest bureaucratische methodologie die er te vinden was tussen Carnap en Feyerabend. Een methodologie waarmee de psychologie haar zelfgenoegzaamheid ten voeten uit ten toon stelt.

oktober 1988

Aristoteles en Murphy.

Nu de krantelezer regelmatig wordt opgeschrikt door het gezicht van Eddie Murphy op de filmpagina, wordt het de hoogste tijd om eens aandacht te besteden aan de wet waar deze meneer waarschijnlijk naar genoemd is. Ik heb het hier over 'Murphy's law', die voor het eerst aldus tot mij doordrong:

IF SOMETHING CAN GO WRONG, IT MUST GO WRONG.

Dit gold dan in het bijzonder voor computerprogramma's. Zeker in de tijd dat ik nog onze cyber in Utrecht zat te voederen met ponskaarten vol Algol-60 (en die kwamen er soms niet eens meer uit), kwam je er achter dat elke ponskaart altijd de eerste keer wel ergens een foutje had. Berucht waren de zgn. stringquotes: sequenties van haakjes en aanhalingstekens, zoals: """". Sterker nog: als een programma eens niet meteen bij de eerste keer mocht vastlopen, dan was dat meestal een teken aan de wand dat er niet zomaar een klein foutje in zat, maar wel een heel bijzonder geniepige.

Er is iets aan de hand met Murphy's law wat mij bovenmatig interesseert. Hij lijkt vooral geestig bedoeld, net als die ene meneer. De werkelijkheid is niet zo erg, zo schijnt het. Er gaan immers ook altijd nog een heleboel dingen goed in de wereld? Murphy's law lijkt grappig door zijn pessimisme, maar wat bedoelen we eigenlijk met: 'iets kan fout gaan'? Als iets, achteraf gezien, goed gaat, had het dan ook fout kunnen gaan? Zo op het eerste gezicht is het net als met de predestinatie-gedachte: het kan goed of slecht met je aflopen. Bij nader inzien echter is er iets eigenaardigs aan de hand: als iets goed gaat merken we het niet; als het fout gaat wel. Voor ons begrip van zaken heeft dit tot gevolg, dat we alleen de mogelijkheden van iets ontdekken wanneer het fout gaat, bijvoorbeeld wanneer de hamer op de duim terecht komt. We hadden dan liever gehad dat het anders was gegaan, en we komen er dan pas achter dat er minstens twee mogelijkheden waren om op te slaan: de duim en de spijker.

Ons oordeel dat er iets misgaat kan op die manier mogelijkheden scheppen, die er niet waren voordat we het oordeel hadden gevormd. Als u dit wat vreemd vindt, dan bent u behoorlijk normaal, want het is precies het omgekeerde van wat Aristoteles ook al zei, namelijk dat die mogelijkheden er allang waren, en dat ze soms wel en soms niet gerealiseerd worden. Maar Aristoteles bleef zitten met de vraag waar de mogelijkheden vandaan komen, en hoe de overgang van mogelijk naar actueel plaatsvond; wij blijven nu zitten met de vraag hoe we aan ons oordeel komen dat iets fout gaat.

Dat oordeel heeft er in laatste instantie mee te maken dat iets pijn gaat doen, waardoor we niet langer kunnen doorgaan met dat waar we mee bezig waren. Tijdens een wandeling bijvoorbeeld lopen we niet te beseffen hoe goed onze voeten het doen, maar dan lopen we rond te kijken en misschien te praten. Pas wanneer we moe worden of blaren krijgen, ontstaat het oordeel dat er iets 'fout' gaat, en dat betekent dan dat we iets moeten stoppen wat al aan de gang was. Dit is wat bij de fenomenologen 'geworpen' of 'gesitueerd' heet: je bent al lang bezig met iets, voordat je gaat nadenken (en wel over de dingen die misgaan). De asymmetrie tussen goed en fout is dat 'goed' altijd door 'fout' wordt onderbroken, en niet omgekeerd. Het oordeel 'fout' ontstaat eerder dan 'goed'. Niet alles was reeds 'in potentie' aanwezig, zoals Aristoteles zei, maar mogelijkheden ontstaan pas naarmate we onze beperkingen ontdekken.

Wat gebeurt er als we de wet van Murphy op zichzelf betrekken?

-Kom kom, heus niet alles dat fout kan gaan hoeft ook fout te gaan

-Ja, maar volgens de wet van Murphy

-O, ja maar die gaat zelf ook af en toe fout

Geldt de wet van Murphy ook voor zichzelf? Nee, het is andersom: we zijn maar in beperkte mate in staat om onze eigen beperkingen te ontdekken.

november 1988

Sociale gastrulatie.

De gastrula is een fase in de ontwikkeling van het embryo, waarin de buitenwand naar binnen geplooid wordt, zodat er een holte ontstaat. Dit wordt later de plek waar het voedsel verteerd wordt, het maagdarmkanaal. Het grappige is dat deze holte eigenlijk nog steeds 'buiten' het embryo ligt, ook al wordt hij erdoor omsloten. Op deze wijze kan aan de binnenzijde een extern milieu worden gecreëerd.

Evenzo zouden we kunnen spreken van 'sociale gastrulatie', en dan zouden we iets moeten bedoelen als: iemand's sociale milieu dat binnen in hem zit. Voorbeeld? Mijn gedachten. Ik kan ze voor mezelf houden, en ik kan ze kenbaar maken aan anderen. In het laatste geval krijgt de betrokkene toegang tot mijn zogenaamde 'innerlijk'. Kinderen kunnen nog niet in stilte denken, en volwassenen kunnen het vaak ook niet.

Sommige van die volwassenen worden psycholoog, en gaan dan graven naar het innerlijk van anderen. Of ze houden zich met opzet juist alleen bezig met de buitenkant, omdat hun wetenschappelijke binnenkant hun dat gebiedt. Speciaal voor die laatste groep psychologen zou ik het begrip 'sociale gastrulatie' warm willen aanbevelen. U blijft dan aan de buitenkant, maar kunt toch intern onderzoek verrichten, met een soort maag-sonde.

U begrijpt wel dat men daar in Groningen niet zomaar intrapt. Men is juist gereed gekomen met het woord 'wetenschappelijk' helemaal omver te definiëren, zodat het nu precies en uitsluitend nog betrekking heeft op onderzoek aan de buitenkant van de mens. "Ja maar", roep ik nog, "de gastrula is ook een soort buitenkant!", maar het is aan dovemansoren; men kijkt wel link uit met die onzin.

Gelukkig gaf een wijze kennis mij een gouden raad: "je moet lobbyen; voer ze taartjes; nodig ze uit op de borrel; en dan heel voorzichtig met de aap uit de mouw komen; anders lusten ze het niet".

Zo gezegd zo gedaan. Een eerste stap in de goede richting lijkt mij dat het gesprek dan over die taartjes zal moeten gaan, en niet over objectiviteit. Vervolgens kunnen we het hebben over de kwaliteit van de slagroom, maar niet over criteria voor geldige kennis. Pas als de glaasjes allemaal leeg zijn, pas dan kan het gesprek gaan over stukken uit kragen en over apen uit mouwen.

Ziehier mijn plan de campagne voor de komende tijd. Ik heb er over lopen denken om bij wijze van camouflage een studiedagje voor de hele Vakgroep Psychologie te organiseren. Zou het niet aardig zijn een aantal geleerde sprekers met elkaar te laten debatteren, bij voorkeur over onderwerpen die bij ons nogal snel onder het vloerkleed worden geschoven? Deze sprekers hebben dan een erudiete flirt met elkaar; wij kijken toe en drinken er na afloop een glaasje op met een taartje. Een titel heb ik ook al bedacht:

PSYCHOLOGIE: TUSSEN LEUnstoel en PRoef!

OF: TUSSEN geLEUter en gePRuts?

En dan moet dat flink allitereren op de reclame-affiches, zodat iedereen meteen denkt 'goh wat een leuke titel; dat wordt vast heel interessant'. En ik plaats dan tijdig alvast wat quasi-geestige sluikreclame in columns en zo...

Namens de organisatie nodig ik u van harte uit om uw wensen voor zo'n studiedag kenbaar te maken bij mij of bij de redactie. Weet u nog een geschikt onderwerp?

De enige echte reden voor zo'n studiedag is echter gelegen in het promoten van mijn eigen ideeën. Nog niet eerder bij daglicht vertoond: wetenschap als verkooptruc! Komt allen!

januari 1989

Historische proclamatie van het Somsisme.

Voordat ik begin, laat ik even zeggen dat ik verrast was door de vele (ca. 25) reacties op mijn oproep in de vorige column, om suggesties voor een studiedag-onderwerp voor de Vakgroep Psychologie. Ik was vooral verrast, omdat u het ook als een grap van mij had kunnen opvatten. Mocht u nog meer ideeën of wensen hebben, dan is, zoals gezegd, de redactie of mijn postvak het geëigende adres. De datum wordt nog nader bekend gemaakt, maar het zal ergens in juni zijn.

Laten we vandaag beginnen met het thema 'wanhoop in de wetenschap'. Wanneer is dat het geval? Het is vooral als een onderzoeker niet meer weet of zijn onderwerp van studie ook zou bestaan, als hij er zich niet voor zou interesseren. Dit kan verschillende vormen aannemen. De leunstoelpsycholoog kan zich afvragen of zijn theoretische onderwerpen wel echt bestaan. De experimentalist kan zich afvragen of zijn meetresultaten niet op artefacten gebaseerd zijn. De docent kan zich afvragen of hij wel een goed besef heeft van hoe hij in feite lesgeeft, en de therapeut kan zich afvragen waar hij überhaupt mee bezig is, etc. De lezer kan zich tenslotte afvragen of dit verhaal nog ergens toe zal leiden. Voordat u met hulpvaardige oplossingen komt van methodologisch gehalte, laat ik gauw toevoegen dat het me gaat om de wanhoop zelf, en niet om pijnstillers.

Wat staat er op het spel? Het idee dat er een werkelijkheid bestaat, die los is van onze gedachten en empirische waarnemingen. De filosofie heeft daar doorgaans twee antwoorden op. Het ene zegt dat er wel zo'n onafhankelijke wereld is, en het andere zegt van niet. Het ene soort filosofie is nog steeds erg populair onder hedendaagse psychologen, evenals onder 19e eeuwse fysici; het andere soort filosofie is tegenwoordig weer onderwerp van heftige discussies (inderdaad: meestal niet tussen psychologen). U denkt mogelijk dat ik een aanhanger ben van een of ander radicaal constructivisme, pragmatisch idealisme, dan wel kritisch solipsisme, maar dat zal u dan tegenvallen.

Er is namelijk nog geen filosofie die zegt: soms wel, soms niet.

En omdat we hier te maken hebben met een gat in de markt, een veelbelovende nieuwe ontwikkeling in het menselijk denken, een uittocht uit de bizarre theoretische doolhoven die de afgelopen 25 eeuwen ons hebben opgeleverd, wil ik een dergelijke filosofie op dit historische moment (22-1-1989, 23.06 uur) in dit bulletin wereldkundig maken. Laat ik er de naam 'Somsisme' aan geven.

Wat wil het Somsisme? De Somsist denkt dat de wereld soms wel, en soms niet los van zijn denken en handelen bestaat. Wanneer wel? Als hij er zich geen zorgen over maakt. Wanneer niet? Als hij er zich wel zorgen over maakt. En hoe zit het dan met een Somsist die aan zijn eigen bestaan twijfelt? Juist! Voor zo iemand geldt niet langer Descartes' uitspraak "ik denk dus ik ben", maar veeleer: "ik denk dus ik ben niet". Voor de Somsist daarentegen die niet aan zijn eigen bestaan twijfelt, geldt: "ik denk niet dus ik ben". Er zijn dus twee basisvarianten van het Somsisme, en een Somsist wisselt daartussen (inderdaad: soms de ene, soms de andere variant).

Hoe zit het nu met de wanhoop van de wetenschapper? Als hij voldoende degelijk Somsistisch geschoold is, en wanhopig over de vraag of zijn onderwerp van studie echt bestaat, dan zal hij beseffen dat dat niet het geval is. Omgekeerd zal hij, zolang hij niet wanhoopt, beseffen dat dat onderwerp wèl bestaat. En omdat de Somsist hiervan goed doordrongen is, wanhoopt hij nooit. Dat betekent dat hij altijd gelooft dat de wereld echt bestaat. Maar dat houdt in dat de Somsist een standvastig oordeel heeft, en helemaal niet tussen twee meningen heen en weer slingert. Ook dit beseft de Somsist. Het ware Somsisme houdt dan ook in dat men soms wel en soms niet het Somsisme aanhangt, en dit voortdurend beseft.

maart 1989

Think and publish

Laatst hoorde ik dat er iemand bij letteren gepromoveerd was op een proefschrift met een rechte rechter-kantlijn. U zult zeggen: dat kan mijn oma ook met haar tekstverwerker. Maar nee, het is anders. Deze weledelzeergeleerde onderzoeker had zijn proefschrift met de hand getypt, en zelf uitgerekend waar hij de extra spaties moest invoegen. Naar mijn idee is zo iemand niet alleen op letteren gepromoveerd, maar ook op spaties, en verdient hij nog een tweede bul. Maar ja, ik moet eerst zelf maar eens zien of ik straks niet over mijn eigen spaties struikel bij het verdedigen van mijn prietpraat. Ik heb dan wel een tekstverwerker, maar hét programma waar ik al jaren op broed, wil nog steeds niet lukken. Ik heb het over TAP, mijn uitvinding. TAP is het programma 'think and publish'. Het vraagt alleen aan de gebruiker:

- a) wat is de titel?
- b) hoe moeilijk moet het zijn?
- c) voor wie is het bedoeld?
- c) welke taal?
- e) hoeveel bluf?
- f) hoeveel verwijzingen?
- g) hoeveel grapjes?
- h) hoeveel voetnoten?
- i) wijze van paginanummering?
- j) met of zonder afbreekstreepjes?

TAP zou ideaal zijn voor het aanvragen van NWO-subsidies, alsmede andere hoogwaardige formulieren. Ik wilde eigenlijk mijn proefschrift over TAP schrijven, en daarin zorgvuldig beschrijven hoe het programma in elkaar zit. Ik wilde ook dat TAP het proefschrift voor mij zou schrijven. U begrijpt mijn dilemma. Ik ben nog niet klaar.

Om daar iets aan te doen ben ik de laatste weken weer in de oude fenomenologie gedoken. Wat is dat toch prachtig. Het gaat precies over mijn probleem met TAP. Het lichaam als knooppunt in de wereld. Dasein, geworpen zijn, être au monde, als uitgangspunt voor mijn kennend bewustzijn dat altijd een wereld aantreft die er al was, vóórdat ik begon te kennen. De Ander als oneindig onbegrijpelijk, en verwijzend naar onze gemeenschappelijke prereflexieve oorsprong. Prachtig kortom, vooral die prereflexieve wereld: een wereld waarin we al bestaan vóórdat we bewustzijn hebben, en die er dus niet uitziet omdat we nog niet kunnen weten wat we zien. Het wordt tijd dat we er een computersimulatie van maken, en dat iedereen thuis Merleau-Ponty kan runnen. Ik heb al een titel voor het programma: 'MP'. Of misschien kunnen we beter een Heidegger Emulator maken: 'HE'. Of 'LITHO': Levinas infinity and totality hexadecimal operator.

Een eerste aanzet voor een dergelijk programma zou zijn dat we de prereflexieve ervaringen programmeren in machine-taal, en de reflexieve, verbale, op een hoger niveau, bijvoorbeeld in Pascal. Wat je dan krijgt is dat sommige dingen die je op het lagere niveau kunt programmeren, zich niet laten vertalen op het hogere niveau. Een zoektocht naar het eigen prereflexieve domein zou dan moeten worden geprogrammeerd als bijv. een Pascal-programma dat zijn eigen compilatie op snelheid controleert. Mijn collega uit het Laboratorium voor Experimentele Daseinsanalyse zou zo'n programma vast goed kunnen gebruiken voor zijn onderzoek naar existentiële zelf-onderzoek. Misschien zou hij twee programma's met elkaar kunnen laten interacteren bij wijze van existentiële ontmoeting...

Wat mij ook bezighoudt is het idee dat een prereflexieve wereld wel kan bestaan, maar alleen achteraf genoemd kan worden. De gedachte komt na de daad, zoals berouw na de zonde. Publish and think!

mei 1989

De wapperbare wetenschap.

De afgelopen week heb ik mij voor de tweede maal in de piste gewaagd van het circus dat tegenwoordig NWO heet. Ik noem het een circus omdat vriend en vijand het er tegenwoordig over eens zijn dat het zeer twijfelachtig is of onderzoeksaanvragen, zoals bijvoorbeeld die van mij, op kwaliteit beoordeeld worden, dan wel op 'politieke' overwegingen (zoals: de minister ziet graag helder en kortademig geformuleerd onderzoek plaatsvinden). Ik moet dan denken aan een mop die ik in de bescheurkalender van een paar jaar geleden zag staan:

- waarom moet deze boom om?
- hij is kaprijp, ziet u
- aja, dat verandert de zaak natuurlijk

Evenzo:

- waarom is dit onderzoek interessant?
- het is subsidiabel, ziet u
- aja

Ik heb een paar jaar op een fantastisch bureaucratisch kantoor gewerkt, in een functie die nog altijd zo mooi klinkt dat mijn curriculum er blijvend voordeel van zal hebben, ondanks de hoeveelheid onzin die toen dagelijks op mij afkwam. Een van de dingen die ik daar geleerd heb is dat een rapport niet om te lezen is, maar om mee te wapperen. Een ambtelijke notitie, een voortgangsverslag, een beleidsvoorbereidende heroverweging, en noem nog maar wat: zoiets moet in een plastic jasje met een mooi ringbandje ter vergadering uit het koffertje gehaald kunnen worden; er moet bij geroepen kunnen worden: "ja maar wij hebben hierover uitvoerig onderzoek gedaan en wij hebben op dit gebied saillante inzichten weten te bemachtigen". En dan moet tegelijkertijd het rapport in de lucht gehouden kunnen worden, en er moet mee gewapperd worden. Waarna het moet worden gekwakt in de richting van een, liefst wat onbenullige, tegenstander aan de overkant van de tafel. Het plastic jasje is nodig om het rapport een buiklanding op de vergadertafel te kunnen laten maken waarbij het nog wat snelheid behoudt en al glijdend de overkant van de tafel kan bereiken. Hiervoor is ook nodig dat de onderkant van het rapport de tafel eerder raakt dan de bovenkant. Men dient deze beweging perfect te beheersen, en bij zichzelf 'hoppla!' te roepen, maar vooral niet hardop.

Zo ook in de wetenschap. De vergadertafels zijn vervangen door citatie-indexerings-cijfers en aantallen pagina's geschreven tekst maal de taal en gedeeld door de auteur. Inhoudelijke interesse is vervangen door methodologische verdedigbaarheid (statistics: all), wetenschappelijkheid is vervangen door haalbaarheid, kwaliteit door subsidiëerbaarheid, gezond verstand door kruiperigheid. Misschien is dit wel de diepere reden waarom veel hard-nosed onderzoekers zo'n hekel hebben aan wetenschaps-onderzoek. Het is nooit prettig om aangewezen te worden als rederijker, laat staan als opportunist. Ik heb een keer op deze plaats Descartes de Aristoteles van onze tijd genoemd, en 'methode' het moderne dogma. En ik denk nog steeds dat wat daarvan klopt te maken heeft met ons geloof in een gouden toekomst vol huishoudelijke apparaten die vanuit het eigen ledikant bediend kunnen worden (drukknopjes om de gordijnen open te laten gaan, u kent dat wel). Maar stel je voor dat we zoiets nooit in massaproductie kunnen nemen, en dat de meeste voormalig socialistisch georiënteerde wetenschappers hun eigen gordijnen zelf's middags moeten blijven openrukken, zou het dan kunnen wezen, juist omdat we het allemaal toch telkens zélf moeten doen, dat we niet genoeg hebben aan een methode?? Sterker nog, zou het kunnen wezen dat we, au fond, helemaal niet zoveel opschieten met een methode, zolang een methode niet samenvalt met het doel waarvoor hij gebruikt wordt? Psychometrici bijvoorbeeld voelen dit heel fijntjes aan. Hun oplossing voor het probleem is: maak de methode tot een doel in zichzelf. Ik zeg: het omgekeerde kan ook. Behandel je doel als een methode voor zichzelf.

Kortom: als ik dit jaar niet met de neus in de prijzen val, u begrijpt het, dan is het omdat mijn onderzoek niet 'haalbaar' was.

juni 1989

Prefab modules en de schoonheid.

Zoals u weet zijn de meeste proefschriften tegenwoordig ook maar bedacht door anderen. De promovendus hoeft alleen nog een meerkeuze-vragenlijst in te vullen op basis van een door de aanvragers van het proefschrift-onderzoek bedacht raamwerk, en het boek is al bijna klaar. Het feit namelijk dát er subsidie wordt toegekend, geldt als een aanzienlijke erkenning van kwaliteit, een erkenning dat het onderzoek interessant is. Bovendien is het schrijven van een aanvraag dusdanig moeilijk, dat een bijbehorend proefschrift snel samengesteld is uit de resterende fragmenten tekst, die overschieten bij het schrijven van de subsidie-aanvraag zelf.

Dit verschijnsel zien we overal optreden. Juist in een tijd dat het communisme, althans in sommige landen, zijn meest rigide bureaucratische trekjes begint te verliezen, raakt de westerse cultuur in een stroomversnelling die aangeduid wordt met de term automatisering. Welnu, automatisering is de voorlaatste fase van beschaving, voordat de stroom uitvalt. Het betekent dat we op de rand van de totale overgave leven, en waarschijnlijk de enige existentiële angst die het leven van de moderne mens nog de moeite waard kan maken is: heb ik al een backup of nog niet. Mijn tekstverwerker staat in ieder geval afgesteld op elke twintig minuten een nieuwe backup; mij kan niets gebeuren, behalve dat de echt goede ideeën die ik laatste paar jaren had, altijd in die 19 nog niet gesavede minuten aan de siliconen werden toevertrouwd.

Het gaat vandaag over voorgestructureerde modules, zoals bijvoorbeeld in het onderwijs waarin de knippenkaarten of de 'vouchers' de student in de gelegenheid zullen stellen standaard-antwoorden te krijgen op standaard-vragen, in een universiteit voor barbiepoppen en corpballen. Modules bij het schrijven van proefschriften, afstudeerscripties, vragenlijsten, sollicitatie- en afwijzingsbrieven. Voorgestructureerde vormen, net als bij het religieus fundamentalisme. Bij automatiseerders bestaat een grote zielenood, net zoals vroeger bij de geestelijkheid. Want alleen zij weten waarom er geen grapjes gemaakt mogen worden over 'het hogere'. Alleen automatiseerders weten dat het programma fouten ('bugs') heeft, en, nog erger, dat er een dag zal aanbreken (dies illa) waarop het programma zijn voorgestructureerde module niet naar behoren zal afhandelen, en waarop de pleuris zal uitbreken over het ganse land omdat de bug niet te vinden is. Daarom zijn die SDI-programmeurs ook zo blij dat hun project wordt afgefloten. En de eenvoudige mensen bonae voluntatis blijft een grote ontgoocheling bespaard.

Of het nu om een computerprogramma gaat, of om een ambtelijke procedure dan wel een onderwijsblok, elke keer dat er een nieuwe module aan de stapel wordt toegevoegd verdwijnt er weer een mogelijkheid tot intelligent gedrag. De grote uitdaging voor de psychologie is dan ook niet om telkens nieuwe modules te bakken, maar om te ontdekken in welk opzicht zo'n module tekort schiet. Dat is dan altijd een specifieke omstandigheid, N=1 zo u wilt. Het bekende 'Niets van Kouwer', Gronings cultureel erfgoed no.1, is dan hetgeen zich niet tot een module laat onsmelten.

Maar, zal men zeggen, door modules ontstaan toch nieuwe mogelijkheden tot intelligent gedrag op hoger niveau? Door blokkendozen leren kinderen toch torens bouwen? Door standaard-vragenlijsten te gebruiken kunnen we toch beter inter-cultureel onderzoek doen? Door standaard afwijzingsbrieven te schrijven wordt iedereen toch gelijkkelijk behandeld? Door onderwijsmodules te maken wordt meer geld bespaard voor nuttiger dingen? Door robots worden de machines toch veel flexibeler?

Ik denk het niet, maar dat komt waarschijnlijk omdat ik graag nieuwe dingen ontdek in iets wat ik al kende; een schilderij, een boek, een mens. Schoonheid betekent dát we niet begrijpen wat schoonheid is. Begrijpt u dat?

juli 1989

"How to bluff your way into psychology", oftewel: welkom in Oebele

Onlangs werd ik door de redactie van Diemensies gevraagd of ik niet een stukje wilde schrijven in de introductieklapper voor de nieuwe eerstejaars studenten psychologie. Ik, de liefste docent van de Vakgroep, zou de eerstejaars een hart onder de riem mogen steken, een oppeppertje voor de zware tijden die hen nu te wachten staan, een stiefvaderlijk schouderklopje, een Jägermeistertje (*), en zo meer.

Want reken maar dat de arme schatjes het anders niet zouden redden, zo werd mij verzekerd. Tezeer verzwakt door de brave en maatschappelijk aangepaste mentaliteit die zich onder invloed van CIA en andere subsidiegevers tegenwoordig onwrikbaar op de middelbare scholen heeft vastgevreten, zouden ze zo dadelijk niet meer weten hoe zich te handhaven in grotemensenland, zonder de televisiehapjes en ruimtezoutjes uit moeder's pappot. Welnu, ik denk dat dat wel mee zal vallen. Maar niet omdat de nieuwkomers een beetje minder schaapachtig en gedwee zullen zijn dan de vorige jaren; oh nee integendeel, dat zullen ze zeker niet. De reden waarom ik denk dat het wel zal meevallen is dat de universiteit zelf nog onevenredig veel stompziniger is geworden dan de nieuwe eerstejaars. Dit alles in het kader van de algehele debilisering waarover Piet Vroon al jaren schrijft in de Volkskrant (*) (je weet wel, die andere ochtendkrant; nee niet die, die andere).

Dus daarom dames en heren eerstejaars: van harte welkom, en de studie zal nog gemakkelijker zijn dan voorheen. Met regelmatig huiswerk en gezond leven (bruine rijst, Spa rood (*) en veel 'bommen') komt u dit jaar verder dan ooit.

De enige vraag die dan nog niet als bloedvlekken, melk- en eiwitvlekken voor de Biotex (*) verdwenen is, luidt: is dit nu eigenlijk wel het vak van uw dromen. Had u zich niet iets anders voorgesteld bij de leer van de menselijke psyche. Had u niet gehoopt iets wijzer te worden, meer te kunnen begrijpen en verklaren hoe mensen zijn en hoe mensen doen.

Veel studenten proberen een antwoord daarop te vinden binnen de studie, door hard te werken, hogere cijfers en snellere afstudeertermijnen te realiseren; te hopen op een aio-schap. Anderen zoeken het in een uitbundige stijl van leven; ervaringen opdoen en het bloed laten kruipen waar het niet gaan kan. Beide oplossingen werken, maar slechts ten dele en tijdelijk. Echte antwoorden vindt u alleen door zelf een paar dingen heel leuk en interessant te gaan vinden en daarover te lezen en te praten, en misschien te schrijven.

Ik ben serieus. De eerste fase van de studie psychologie biedt alleen nog maar een introductie tot een kennismaking. Docenten hebben bijna geen tijd meer vanwege bezuinigingen, en de leerstof is bloedelozer dan tevoren. In de tweede fase van de studie is dat allemaal geheel anders. Detail: die tweede fase komt bijna niet voor. De manier waarop u zo dadelijk in het vak wordt ingewijd heeft dan ook meer weg van een geheugentraining voor Franse woordjes, dan van een cursus zelfstandig nadenken. Dat wat tegenwoordig 'wetenschappelijk' wordt genoemd, heeft meer weg van figuurzagen in dienst van de Gasunie (*) dan van schaken om de wereldvrede. Om er achter te kunnen komen wat u zelf leuk en interessant vindt, zult u zelfstandig moeten leren om zelfstandig na te denken. Hoe u dat moet leren weet ik niet. Misschien door zelf te bepalen of u gelooft wat u leest. Gelooft u dat? Gelukkig, er is nog hoop.

(*)

Deze bijdrage is mogelijk gemaakt door de onbaatzuchtige steun van enkele bedrijven die niet nader genoemd willen worden. De gelijkenis van enkele zelfstandige naamwoorden met enkele bestaande merk-namen in deze tekst is dan ook strikt toevallig.

oktober 1989

Naar een universiteit als klooster, oftewel: Penitentiagite!!

"These are the days of miracle and wonder" zingt Paul Simon, en volgens mij bedoelt hij dat de automatisering de klassenstrijd inmiddels heeft ingehaald. Ik zal dit toelichten. Vroeger leerde je nog op de kleuterschool dat Hegel een driedeling had bedacht van het type these-antithese-synthese. Thans zien wij daarentegen een afname van zowel socialisme als liberalisme. Niks tegenstellingen meer. Daarvoor in de plaats krijgen we een opleving van het confessionele 'denken'. Ruwweg kunnen we zeggen dat de resultaten van de Franse revolutie aan het weg-ebben zijn, hoe mooi Jessye Norman ook de Marseillaise mag hebben gezongen op het jongste Franse televisie-spektakel van deze zomer. Ook de Russische revolutie is niet langer meer te redden van de automatisering en andere high tech bedreigingen. Met het dialectische denken in de wereld is het alom beroerd gesteld, hoezeer ook de maatschappelijke tegenstellingen zelf toenemen, en hoezeer ook de wereld aan uitbuiting ten onder gaat.

Ondertussen hebben de klassenstrijders zelf elkaar op de kerkebanken weer toegeknipt, in vrome naastenliefde en in het besef dat een béétje moderne oorlog tegenwoordig een fundamentalistische godsdienstoorlog is, en geen bevrijdingsstrijd tegen de onderdrukking of een ander fraai doel. De nieuwe bondgenoot van het confessionalisme is de computer. Dus tja, wat valt er dan nog te knokken? Het derde kabinet Slubber zal er in ieder geval wél bij varen. Op de kleuterscholen zal voorlopig dialectiek als vak wel afgeschafte blijven, en op de universiteiten zal extra aandacht besteed worden aan het maken van backups van de harddisk (néé, dat doet hij niet elk half uur automatisch met WP, zoals iedereen schijnt te denken).

Ziezo, dit volstaat als geestige inleiding voor vandaag. De rest is serieus. Waar gaat het ditmaal over? Ik wilde het hebben over de mogelijkheid om van de universiteit een soort klooster te maken. Ik denk dat dat de beste oplossing is voor de bedreigingen waaraan zij tegenwoordig blootstaat.

Vóór de Franse revolutie had je een standenmaatschappij, en de derde stand was de burgerij. De eerste stand was de adel. Wat was de tweede stand? De geestelijkheid. Wat deed die? Zalven en konkelen, bidden en afpersen, zieken verzorgen en gifmengen. De kerk was financieel zelfstandig, en is dat nog steeds. Denk aan de Banco Ambrosiano, de Banco del Vaticano, de Banco del Spirito Santo en nog zo wat geestelijke rijkdom: deze clubs waren en zijn er voor de kerk, en niet omgekeerd. Op lager niveau hadden ook de kloosters landerijen, tuinen, scholen, ziekenhuizen en bibliotheken. Daarmee werd voldoende geld gevangen om de winkeltjes draaiende te houden.

Welnu, dat kan de universiteit ook. Zo zouden de vakgroepen en faculteiten eigen bankrekeningen kunnen openen, speculeren in effecten en obligaties ("gevraagd: beheerder, kunnende beleggen"), en bedrijfsleven opkopen. Maar let wel: niet met het doel om een 'bedrijvige universiteit' te worden, of om nog meer 'contract research' en andere prostitutie te doen; maar om daar juist van af te komen, weer autonoom te worden.

Wie koopt wie?
dat is de vraag

En het lijkt mij dat, juist in het vacuüm dat ontstaat nu de 19e eeuwse tegenstellingen niet meer inspireren, de oude recepten van voor die tijd een heroverweging verdienen. Niet dat we opnieuw religieus zouden moeten worden, maar wel dat we weer kloostertuinen aanleggen. En die hoeven voor mij geen 'science park' te heten. Als ze maar bescherming bieden tegen de inspiratie-loosheid van het moderne denken. Zo niet, dan gaan we ten onder in subsidieaanvragen, jaarverslagen en beleidsvoorbereidende heroverwegingen.

januari 1990

Collectieve katoenbouw in de wetenschap

Terwijl de westerse wereld euforisch denkt dat zij de koude oorlog gewonnen heeft, vindt de ondergang van het denken gewoon plaats, alsof er niets aan de hand is. Wat bedoel ik? Welnu, dat de pleuris is uitgebroken; of, zoals in de Oude Boteringestraat op het kraakpand geschreven staat: Volxkeuken Salmonella.

Het volgende. Wij psychologen proberen de psychische werkelijkheid te beschrijven. Dat doen wij bijvoorbeeld ten behoeve van mensen die andere mensen in dienst willen nemen. Daarvoor hebben we de psychologische tests uitgevonden. Of we willen andere mensen gezond maken. Dan doen we ook tests totdat we precies een passend etiket hebben gevonden, en dan doen we de therapie die in de andere kolom, naast het etiket, vermeld staat. Of we bouwen computerprogramma's die kunnen spreken en luisteren, en we zeggen dat de mens ook een informatieverwerker is. Of we bakken een statistisch model met behulp van een statistische tool, en we roepen dat we de variantie verklaard hebben.

In deze situaties gaat het steeds om inzicht, voorspelling en controle. Maar net zoals de Oezbekistaanse monocultuur van katoen niet zonder insecticiden kan bestaan, zo ook gaat de cultivering van deze drie traditionele doelstellingen niet zonder bestrijdingsmiddelen. Als onkruid fungeert dan de knagende vraag of we wel op de goede weg zijn met dit soort psychologie. Zijn mensen wel zo dat hun individuele persoon getest en opgemeten kan worden? Zijn ze wel geprogrammeerd en programmeerbaar? Is het feit dat psychologisch onderzoek, ondanks alle poeha, zo weinig oplevert, niet op zichzelf een teken aan de wand dat we verkeerd bezig zijn? Het bestrijdingsmiddel tegen deze vragen bestaat uit het schrijven van publicaties waarin staat dat het goed is zoals het gaat, en dat de kennis toeneemt en dat we steeds moderner aan het worden zijn.

Maar de kritische insecten beweren dat de onderzoeksverslagen constructies zijn, bedenksels en soms zelfs vervalsingen. Het gecultiveerde mensbeeld zou te fraai passen in de droom van de onderzoekers. De meting van de talloze variabelen zou vooral bijdragen aan het in stand houden van een onderzoekscultuur, en de pretentie dat een of ander raadsel der natuur ontsloten wordt, zou niet houdbaar zijn. Psychologische tests zouden vooral bestaan als visitekaartje van de psychologen tegenover andere beroepsgroepen, zoals psychiaters. De kunstmatige intelligentie zou vooral de computermetafoor eens moeten onderzoeken, die zij voor waar aanneemt. Experimentalisten zouden toch eens moeten kijken naar de externe geldigheid van hun bevindingen.

Dat vinden de katoenboeren niet leuk. Ze komen met andere spuitbussen, vol met nieuwe data, programmatuur en conclusies. En de strijd gaat verder, want elke spuitbus vol argumenten geeft de insecten weer nieuwe aanleiding om te laten zien hoezeer we als psychologen met elkaar een fantasiewereld opbouwen.

Maar ja, wat moet je dan als katoen-kolchoze? Je zit als vakgroep toch ook aan een vijfjarenplan vast? Tegenwoordig heet zo'n plan "voorwaardelijke financiering", of het heet "NWO-plaats", of "pionier" (waar hebben we dat woord eerder gehoord? o ja, in de sovjet-jeugd-beweging).

Misschien moet de kolchoze maar gewoon worden opgeheven. Geen plan maar markt. Misschien kunnen er wat bomen tussen de katoenvelden worden gepland (of beter: geplant), zodat er vogels komen die de insecten gaan opeten. Misschien ook kunnen we iets anders dan katoen verbouwen.

Laten de onderzoekers hun eigen winkeltje runnen, in plaats van dat ze moeten beloven over vier jaar drie triviale antwoorden te kunnen geven op vijf dito vragen. De grond waarin zij wroeten is bij nader inzien misschien beter geschikt voor mais of aardappels. Een onderzoeker corrupteert zich door zich voor beloftes te laten betalen.

Het wordt tijd dat de psychologie destaliniseert.

maart 1990

Het concordaat van Wenen

U weet wat een leertherapie is? Dat ondergaan psychotherapeuten in de dop, als ze proberen uit die dop te kruipen. Voordat ze daar uit zijn worden ze eerst zelf flink in hun ziel geknepen, zodat ze de rest van hun leven blijvend geïnspireerd zijn om het geleden verdriet op anderen af te reageren.

Zo heb je de secte van de psycholantijnen. Een uitgebreid netwerk van mensen die zichzelf flink hebben laten beschadigen gedurende hun behandeling; een behandeling die van hetzelfde soort is als die welke ze dagelijks verstrekken aan hun divanklanten.

Iets minder griezelig is de secte der rogerianisten, genoemd naar de heilige Rogerianus, een middeleeuwse bedelmonnik die uit de orde der psycholantijnen trad en voor zichzelf begon. Van hem is het zogenaamde 'hummen' afkomstig, oorspronkelijk bedoeld om de Gregoriaanse koorzangen te kunnen neuriën zonder ook de tekst van de psycholantijnen te hoeven overnemen. Ook de rogerianisten in spe ondergaan een leertherapie van het soort dat ze straks zelf zullen verkopen.

Tenslotte is er nog de orde van de gedragstherapeutici. Met hun is iets speciaals aan de hand. Oorspronkelijk waren zij opgericht als een 16e eeuwse reformatorisch genootschap dat zich beijverde voor het uitzuiveren van alle poespas uit de gewijde handelingen. Toen alle poespas uitgezuiverd was, bleven er kale muren over, met her en der nog een restant van een bestormd beeld. In die gezuiverde ruimte creëerden zij een nieuwe eredienst, volledig gebaseerd op rede en netheid.

Wat wil nu het geval? De gedragstherapeutici in de dop laten zich niet door hun eigen ervaren ordebroeders in de ziel knippen, maar ze gaan daarvoor naar hun middeleeuwse confraters, vooral naar de psycholantijnen. Het is alsof een gereformeerde dominee zich door de plaatselijke bisschop laat wijden. Hoe komt dit? Hoe kan dit? Welnu, de gedragstherapeutici hebben een geheim verbond met de psycholantijnen gesloten, het zogenaamde concordaat van Wenen. De nog niet eerder gepubliceerde clausules luiden als volgt:

1. gedragstherapeutici zullen psycholantijnen wél openlijk bekritisieren als onwetenschappelijk, maar ze uiteindelijk met rust laten
2. psycholantijnen zullen gedragstherapeutici in de dop wél in de ziel knippen, maar niet te ernstig beschadigen
3. psycholantijnen zullen hun gelijk vooral onder psychiaters halen, en gedragstherapeutici vooral onder psychologen

En wat doen de rogerianisten? Zij snappen er niets van, kijken met de hun aangeleerde authentiek-medemenselijke oogopslag blijmoedig de wereld in, en raken vervolgens bekneeld in de tango d'amore van de concordisten.

Want waar zijn de twee partijen het over eens? Dat er een objectieve werkelijkheid bestaat, dat de therapeut daar uiteindelijk altijd vanuit een Olympisch perspectief naar moet kunnen kijken om effectief te zijn (al kan de beklimming van de berg soms een tijdje duren), en dat reductionisme de noodzakelijke grondslag vormt voor het verklaren van menselijk leed.

De rogerianisten daarentegen betwijfelen deze simplismes, maar staan met hun bek vol tanden als het op toelichten en uitleggen aankomt van hoe het dan allemaal wél in mekaar zit. En terwijl de economische en politieke malaise zich over de westelijke wereld verbreidt, hebben de concordisten voorlopig hun handen vol aan elkaar, en de rogerianisten aan zichzelf.

Want één ding mag duidelijk zijn: de nieuwe geestelijken hebben weinig geleerd van de kerkgeschiedenis. De unificerende invloed die vroeger de Turken en de Arabieren hadden op de konkelende Christenfacties is weggevallen, en het enige wat nog tot therapeutische eenheid zou kunnen inspireren is de strijd tegen de tijd, die immers alle wonden heelt.

maart 1990

De angst van de biefstuk voor het hakmes

Telkens als ik sjachrijng ben en ik mezelf even wil opvrolijken, dan gaan mijn gedachten onwillekeurig uit naar de verhuizing die onze vakgroep binnenkort te wachten staat. Want als er iets is dat een mens blij kan maken dan is het toch wel het vooruitzicht om met een aantal gewaardeerde collega's en studenten in een jaren '60 flatgebouw geperst te worden. Nu al zijn de muren daar beschimmeld van de hete adem der jaloezie die straks zal losbarsten als de kamer(ver)delingen aan den lijve ervaren worden.

Ik verzeker u, het wordt dolletjes daarginds.

Nee, neem dan Utrecht; daar ging het destijds allemaal niet zo simpel als bij ons. Nadat ze allemaal met hun eigen clubjes en subclubjes (sociologen, psychologen, en nog zo wat van die thuiswerkende academici) in een luchtdicht 'sick building' waren gestopt, kreeg je dat er ook nog een aparte studierichting 'sociale wetenschappen' moest komen. Want anders klopte het niet meer: de integratie, daar was het de wetenschap-minnende bureaucraten toch allemaal om te doen geweest, nietwaar. Bezuinigen, ach, u kent het wel. De in die tijd Utrechtse psycholoog Louis Boon schreef een artikel met de briljante titel 'Psychologie op het hakblok van de integratie'. Dat soort toestanden komen bij ons gelukkig helemaal niet voor. Welnee, hoe komt u daar nou bij.

Wij in Groningen pakken het namelijk geheel anders aan. Wij begrijpen dat integratie iets is wat spontaan moet groeien. Waar ook ons aller inzet voor nodig is. Wij zien de sociale wetenschappen als een vak met een stralende toekomst, waar steeds hardere feiten en steeds scherpere analyses beschikbaar komen. De handen ineengeslagen, de schouders van ons allen onder het karwei dat ons naar de roem zal voeren!

Let goed op de eenwording die als vanzelf zal plaatsvinden, de verbroedering. Zijn wij niet allen psychologen van dezelfde vakgroep? Zijn wij niet allen PPSW-ers rondom eenzelfde koffieautomaat? We zullen het meemaken dat men elkaar daar straks aantreft, en voor het eerst spontaan een praatje aanknoopt. Dat gaat dan als volgt:

- Doet ie het niet?
- Jawel, maar alleen dubbeltjes
- Zeg, werkte jij niet bij Q?
- Nee, bij R. Het project neuspeuter-dysfunctie-parametrisering bij scheve verdelingen.
- Ja, inderdaad, je gezicht kwam me al zo bekend voor. God wat leuk toch. Misschien kunnen we samen wel een subsidie-aanvraag indienen bij NWO, of misschien kunnen we een gemodulariseerde cursus geven voor aio's, oio's en betalende buitenstaanders. Of een Gronings samenwerkingsverband oprichten met af en toe internationale specialisten. Ik houd mij namelijk ook bezig met neuspeuteren, zodoende, hoewel vanuit een geheel andere invalshoek.
- Jaja, de invalshoek is heel belangrijk bij neuspeuteren. Zowel methodisch als conceptueel.
- Precies! En vooral het conceptuele aspect wordt vaak verwaarloosd.

En u beseft dat deze vruchtbare samenwerking anders nooit van de grond zou zijn gekomen.

Gelukkig zijn er nog andere faculteiten, zoals filosofie, bedrijfskunde en letteren. Daar zullen alle begaafde mensen naar toe gevlucht zijn, om er pas tien jaar later uit terug te keren.

Zullen de sociale wetenschappen inderdaad tot een geünificeerde theorie geraken? Ik geloof er niets van. Eerder zullen wij als rauwe biefstukken ons wanen op het hakblok van de integratie, in angstige afwachting van waar het mes ons ditmaal weer zal treffen. De psychologie mag dan als wetenschap zijn opgericht, zij gaat ten onder als bureaucratisch hoogstandje. Want voor de personen van wie het lot van de wetenschap afhangt, voor hen is de psychologie geen gehakte biefstuk, maar worst. Blijft u ook een plakje?

april 1990

De linguïstische wending

In mijn maandelijks taalrubriek vraag ik ditmaal aandacht voor een aantal ongepaste verkleinwoorden die ik de afgelopen weken aantrof in de Nederlandstalige psychologische vakliteratuur. Het is toch wel erg treurig gesteld met het taalgevoel van onze vakbroeders en -zusters heden ten dage. Woorden die eigenlijk op 'erij' of 'erie' eindigen worden schaamteloos verkleind tot 'erette'! Vanwaar het nut van al deze verkleiningen? Alsof datgene wat wij te zeggen hebben daarmee meer diepgang, meer nuance zou krijgen!

aanhouderette, aanstellerette, afgoderette, afkickboerderette, afzetterette, aluminiumgieterette, autowasserette, bakkerette, bangmakerette, banketbakkerette, bedriegerette, beunhazerette, bierbrouwerette, biertapperette, bigotterette, bijouterette, binderette, bleekselderette, bloemisterette, bloemkwekerette, boekbinderette, boekdrukkerette, boerderette, boomkwekerette, borstklopperette, boswachterette, braderette, braderette, branderette, brasserette, broderette, brouwerette, carrosserette, causerette, cavalerette, clownerette, crêperette, dieverette, dikdoenerette, distilleerderette, donquichotterette, draaierette, drogerette, drogisterette, droogmakerette, drukkerette, duimzuigerette, dwarsdrijverette, exportslachterette, flemette, flessentrekkerette, flikflooierette, fopperette, galerette, gewichtigdoenerette, gieterette, goudsmederette, grootdoenerette, haarkloverette, handelsdrukkerette, harddraverette, hardrijderette, haringvisserette, hoefsmederette, hotellerette, houtvesterette, houtzagerette, idioterette, ijdeltuiterette, ijzergieterette, ijzersmelterette, infanterette, katoenblekerette, katoenspinnerette, kinderboerderette, kippenfokkerette, kleermakerette, klompenmakerette, knoerette, knolselderette, koffiebranderette, koffiedikkijkerette, koketterette, kuiperette, kuipververette, kustbatterette, kustvisserette, kwekerette, ladenlichterette, landloperette, legbatterette, leprozerette, lettrgieterette, liefhebberette, lingerette, loterette, luchtpiraterette, machinerette, maçonnerette, melkerette, melkveehouderette, menagerette, mooidoenerette, mooimakerette, muiteerette, naäperette, nadoenerette, nieuwlichterette, oesterkwekerette, olieraffinaderette, omkoperette, oplichterette, opschepperette, oranjeerette, paardenfokkerette, pachtboerderette, padvinderette, parfumerette, patisserette, pedanterette, pellerette, pensionboerderette, pesterette, pikanterette, piraterette, plaatwerkerette, plagerette, plannenmakerette, plantenkwekerette, plateelbakkerette, ploerette, pluimstrijkerette, pluimveehouderette, poeperette, potsenmakerette, pottenbakkerette, proefboerderette, pronkerette, prutserette, raffinaderette, rederette, ruiteerette, schelmerette, schilderette, schoenmakerette, schrijverette, slachterette, slagerette, slijterette, sloperette, smederette, smelterette, spinnerette, staalgieterette, staatsdrukkerette, staatsrederette, staatsuitgeverette, stadsdrukkerette, stalhouderette, steenbakkerette, stolpboerderette, stomerette, strandvonderette, stroopsmeerderette, suikerraffinaderette, tapisserette, textielververette, touwtrekkerette, treiterette, trouwerette, tuinderette, uitdragerette, uitgeverette, uitzoekerette, uurschrijverette, vakantieboerderette, veinzerette, ververette, visserette, vitterette, vleierette, vliegerette, vrijbouterette, vrijerette, vrouwenuitgeverette, waarzeggerette, wagenmakerette, walsenette, waterverfschilderette, wielrennerette, wijnkoperette, wijsneuzerette, winkelgalerette, woonboerderette, zadelmakerette, zagerette, zandgraverette, zeevisserette, zeilmakerette, zetterette, zifetterette, zijgalerette, zoutraffinaderette, zwelgerette.

mei 1990

Even serieus

Ik heb u de afgelopen jaren maandelijks mogen vervelen met mijn praatjes. Dit is de laatste keer van het seizoen, en ook van de serie. Oorspronkelijk zou ik alleen maar voor één keertje iets in de Diemensies schrijven, maar toen bedacht iemand deze column, en zodoende ziet u. Ik zou oorspronkelijk ook al lang uit Groningen weg zijn geweest, maar ook dat liep anders.

Twee jaar geleden heb ik in deze column variabelen gedefinieerd als "die dingen waar u achteraf altijd zo'n spijt van had" en hypothesen als "die dingen die u dan achteraf verzon om het nog ergens op te laten lijken". Dat was misschien wel grappig, maar het was nog niet duidelijk wat je dan wel moet doen als gekweld onderzoeker. Ter gelegenheid van deze laatste keer wil ik iets zeggen over hoe ik denk dat de psychologie er dan wél uit zou moeten zien. Een 'positief slot', laten we zeggen.

Ik denk dat wat de psychologie nodig heeft is onderzoek naar de wijze waarop het onderzoek verloopt, terwijl het loopt. Voorbeeld: u onderzoekt een patient. U wilt een aantal dingen weten. Die heeft u op een blaadje staan. Maar gaande dat gesprek ("werkende weg", zoals vriend Lub dat noemt) vallen u een aantal dingen op. De manier waarop het gesprek verloopt blijkt nu zelf een uiterst interessante bron van informatie te zijn over de patient, en als u even wat verder kijkt: ook over uzelf. Klinisch psychologen leren dat doorgaans in termen van proces-gericht werken. Dus voor hen is dit niets nieuws. Wel nieuw is misschien het gegeven dat deze manier van werken in twee andere takken van sport beoefend wordt, en wel op een wijze dat psychologen doorgaans denken dat zij daar niets mee te schaffen hebben.

Het eerste van die vakken is tekst-interpretatie, en meer algemeen: filosofische hermeneutiek. Dit vak heeft betrekking op de wijze waarop de lezer zichzelf ontdekt in het lezen en interpreteren van een tekst; sterker nog: alleen door naar zichzelf te kijken, zijn eigen beperkingen, vooroordelen en misvattingen serieus te nemen, is de lezer in staat om in de tekst door te dringen. Dit geldt uiteraard niet voor alle teksten. Sommige teksten, zoals bij uitstek die in leerboeken psychologie, zijn zo geschreven dat interpretatie überhaupt niet mogelijk is. Alleen het uit het blote hoofd leren van de jaartallen (of vergelijkbare trivia) biedt uitkomst op tentamens. Maar dat terzijde. Bij teksten met enige diepgang daarentegen moet de lezer zich afvragen: wat begrijp ik hier niet, waar wringt het, wat bedoelt de auteur, etc. De lezer raakt onontkoombaar in gevecht met zichzelf. En zo hoort het ook.

Het andere vak is natuurkunde. Veel psychologen, modieus als ze zijn, hebben een fysica-achtig wetenschapsideaal, maar dan wel eentje van 19e eeuwse snit. Feiten moeten hard zijn. Uit onderzoek moet gebleken zijn. De 20e eeuwse fysica is anders, meer gebaseerd op onzekerheden en beperkingen in onze ken- en meet-mogelijkheden. De scheiding tussen waarnemer en waargenomen object is er ook niet meer absoluut te maken. Zoals in de hermeneutiek de lezer zichzelf gaat onderzoeken in relatie tot de tekst die hij leest, zo gaat men in de moderne fysica onderzoeken hoe de meetinstrumenten zich gedragen in functie van het te meten object. Dus niet alleen welke uitkomsten ze leveren.

In beide vakken heeft men dan ook de overtuiging dat de wijze waarop de kennis wordt verkregen, informatief is voor het onderwerp dat men onderzoekt. In de moderne 'niet-klassieke' cybernetica is men daar ook mee bezig, en het is bovendien verrassend om te zien hoe groot de overeenkomst is met ideeën uit de fenomenologie van het midden van deze eeuw.

Met datgene wat deze verschillende disciplines gemeenschappelijk hebben, moet de psychologie naar mijn idee eens wat creatiever omgaan, en dan niet alleen in de meest softe en meest als 'onwetenschappelijk' bekritiseerde hoeken van de klinische psychologie. Zo'n nieuwe psychologie zou ik een 'niet-klassieke psychologie' willen noemen. Daar ben ik in geïnteresseerd. Ik spits dat in mijn eigen onderzoek toe op psychotherapie-onderzoek. Hardstikke leuk.

We leven in een tijd van grote veranderingen. Niet alleen geo-politiek, maar ook op het gebied van theorievorming. Komt dat zien! Het einde der Verlichting is nabij. Krijgen we de middeleeuwen weer terug, of gebeurt er iets nieuws? Wat er ook gebeurt, dit programma is live. Er is geen slow-motion flash back van de doelpunten. Er zijn geen officials in de studio. Er is niet eens een tv-camera die de gebeurtenissen registreert. Wat er gaat gebeuren wordt alleen bepaald door hen die erbij zijn.